

6. Cíle systému.
7. Mechanismy seberegulace.
8. Fungování a vývoj.

Toto pojetí je přirozeně arbitrární a zde není na místě o něm diskutovat. Snad jen to, že by bylo vhodné více přihlídnout k formulacím Afanasjevovým, ostatně v knize citovaným, zvláště k funkčnímu a integrativnímu aspektu (78).

Čtvrtá kapitola ukazuje na nedůslednosti nemarxistických sociologických teorií, které se vydávají za teorie sociálních systémů (zvláště strukturální funkcionalismus T. Parsonse), a uvádí příklady počátků pronikání systémovosti do sociologie. Příklady systémově orientovaných pokusů vybudovat na systémovém základě nemarxistickou sociologii (včetně modelování sociálních systémů a teorie organizace) jsou obsahem páté kapitoly.

Kdyby kniha zde skončila, splnila by dobře důležitý úkol — byla by velmi užitečnou orientující pomůckou. Slouží ke cti autorovi, že se pokusil postoupit ke zdolání ještě náročnějších cílů, a to i tehdy, jestliže ukážeme na diskusnost jeho závěrů.

Šestá kapitola má název „Systémové pojetí předmětu marxistické sociologie“. Domníváme se, že zde autor opouští teze, které sám dříve vyslovil. Jestliže pojem systém musí mít určitý obsah a nemůže být univerzální kategorií (63), jestliže systémový přístup je vhodný jen pro určitou třídu jevů (68—70), pak by bylo nutno buď dokázat, že pro zřetelně vymezený systémový přístup je vhodným objektem společnost — což asi nelze — nebo konstatovat, že jen některé sociální objekty mohou být studovány jako systémy — pak ovšem předmět marxistické sociologie nelze studovat systémově, ale obecněji, jako veškerou realitu, materialisticko dialekticky.

Rozpor, který jsme konstatovali u šesté kapitoly, vystupuje ještě výrazněji u poslední sedmé kapitoly uvažující o systémovém přístupu v empirickém sociologickém výzkumu. Není dobře možné hovořit o „systémovém pojetí výzkumů“, protože nemůže být výzkum považován za systém, dokonce už ne za „systém s cílovým chováním“ (152). Systémovost vstupuje do výzkumu tím, že jeho objekt nazíráme jako systém, přirozeně, je-li to možné; má-li vlastnosti systému včetně mechanismů seberegulace, platí: „Podaří-li se nám koncipovat předmět výzkumu jako systém, vytváříme tím automaticky soustavu hypotéz a základní interpretační rámec...“ (157).

Téměř současně s recenzovanou knihou vyšla jiná s velmi podobnou tematikou. (Jana Puršová: *Vývoj systémových teorií společnosti*, Academia, Praha 1984). Přes její píli a pečlivost nemá základní kvality práce Buriankovy — to je vidět problémy a usilovat o jejich řešení. Jsou-li to obtížné problémy, je diskusnost přirozená.

Miroslav Gregor

J. Stoklasa: *Společenský rozvoj a životní prostředí*. Praha, Svoboda 1983, 108 s.

Dnešní čtenář, zejména čtenář-odborník, již neče informace o škodách na životním prostředí ani s chutí, ani jako senzaci, ani jako poučení. Vzal na vědomí, že ekologická situace je povážlivá, a nad řádky o nových neblahých skutečnostech bývá spíš deprimován a pocítuje bezradnost a bezmoc. Tím spíše všichni vítáme knihu, která na nepříznivý stav prostředí poukazuje jenom ve vedlejší plánu, která se zaměřuje především na východisko, na možnosti řešení situace.

Literatura, publikovaná na toto téma ve světě, vidí v principu dvě možnosti: změny v technologické sféře a změny v hodnotových orientacích společnosti. V prvním případě je východisko spatřováno v revolučních změnách, které dnes přináší do výroby věda, v zavádění bezodpadových technologií, miniaturizaci přístrojů, užívání „čistých“ zdrojů energie apod.

Takový optimismus techniků bývá ironizován a kritizován zastánci tzv. netechnologických způsobů řešení. Ti soudí, že řešení v oblasti výroby nemohou mít zásadní význam, jsou prý příliš nákladná, jejich zavádění je — v realizaci k rychle postupující devastaci prostředí — pomalé a znamená de facto jenom „kosmetické“ úpravy stavu. Klíč je podle nich naopak ve sféře nevýrobní, ve způsobu života, resp.

v „kvalitě života“, v panujících sociálních hodnotách. Je samozřejmé, že i tento názorový trend má své kritiky, kteří jej někdy označují jako „ekologický mysticismus“, utopii, která nemá s ekologií jako vědou nic společného.

J. Stoklasa nepodléhá ve své knize Společenský rozvoj a životní prostředí žádnému z naznačených extrémních stanovisek. Vychází ze správného předpokladu, že socialismus má díky cílevědomému řízení společenských procesů předpoklady pro jejich skloubení. Jako ekonom ví a dokládá, že hospodářský rozvoj společnosti nelze zmrazit a zastavit, že pro společnost není možné, uchýlit se k nějaké ekologicky motivované askesí. Ví však také a uvádí pro to přesvědčivé argumenty, že nutná změna ve výrobním způsobu jsou pevně spjaty se změnami ve společenském vědomí.

Autor zdůvodňuje, proč v minulosti nebyl v politické ekonomii vztah životního prostředí a ekonomické rozšířené reprodukce brán v úvahu, i to, že dnes je tento stav třeba radikálně změnit. Lze vyjádřit naději, že tento moment a apel práce J. Stoklasy nezůstane u ekonomů bez povšimnutí.

Ekologizace technologií, o níž publikace hovoří, není ovšem v současnosti nějakým revolučním převratem v přístupu společnosti k výrobě, něco, co by bylo nutno prosazovat proti současným trendům v jejím řízení. Stále požadovaná a zdůrazňovaná intenzifikace, racionalizace, zavádění úspor, využívání druhotných surovin, optimalizace využití půdního fondu a krajiny jsou dnes sice většinou motivovány ekonomicky, jsou však vlastně, pokud nejsou mylně interpretovány, součástí změn, po nichž volají ekonomové. Na tomto, ale i na jiných místech se ukazuje, že ekonomika, rozvoj výroby není faktorem anti-ekologickým. Kniha přesvědčivě dokazuje, že jenom špatným pochopením principů ekonomického rozvoje a především bohužel nesprávně prováděnou praxí se „ekonomický rozvoj“ dostal v posledních desetiletích v souvislosti s rostoucím ohrožováním životního prostředí do podivné situace obžalovaného“, jak čteme hned v první větě příručky.

Pro sociology je nejzajímavější kapitola čtvrtá a pátá. Poukazuje se v nich např. na problémy spojené s ekologickým způsobem myšlení. Je možno beze zbytku souhlasit, že zavádění ekologicky přijatelných technologií je brzděno setrvačností v myšlení lidí. Sociolog by však v tomto kontextu dodal, že význam osvěty a výchovy obyvatelstva — jakkoli o něm nepochybuje — je podružný v porovnání s významem fundovaného řízení ekonomiky a celého společenského života. Mínění veřejnosti zde má jenom zprostředkovaný a — uvážíme-li akutní charakter problémů — v příliš vzdálených perspektivách se projevující vliv.

K dalšímu sociologickému rozpracování, např. k rozšíření o tematiku životního způsobu, inspiruje také krátká podkapitola 4.2, pojednávající o životním prostředí jako součásti životní úrovně. Stěhování lidí z oblastí zaručujících vysokou úroveň hmotné spotřeby i vysokou úroveň služeb do oblastí po těchto stránkách méně příznivých, zato však ekologicky přijatelnějších, jsou pregnanntním důkazem i výzvou pro přehodnocení dosavadního pohledu na naši životní úroveň.

Velmi sympaticky vyznívá závěr celé knížky. Konstatování, že kvalita životního prostředí se stává bariérou dalšího rozvoje naší společnosti a je jeho nezbytnou podmínkou, nikoli luxusem, je předcházejícím textem doloženo přesvědčivě a naprosto věcně. Přihlédne-li čtenář navíc ke konstruktivnímu, řešení předkládajícímu přístupu autora, nemůže podezírat naléhavost závěrečných odstavců z ekologické předpojatosti či nemístného škarohlídství a pesimismu.

Hana Librová

Alice Kahl — Steffen H. Wilsdorf — Herbert F. Wolf: *Kollektivbeziehungen und Lebensweise*. (Vztahy v kolektivu a životní způsob.) Berlin, Dietzverlag, Schriftenreihe Soziologie, 1984, 148 s.

V rámci rozsáhlé marxistické literatury o životním způsobu zaujme nás útlá, ale hutná knížka o životním způsobu z hlediska vztahů v kolektivu. Autoři, sociologové z Univerzity Karla Marxe v Lipsku, v ní použili specifický přístup: místo globálních pohledů na formování socialistického způsobu života soustředili svou po-